

HUMANITAS

STUDIA KULTUROZNAWCZE

Badania • Wprowadzenia • Monografie • Źródła

Seria pod redakcją Andrzeja Gielarowskiego

Komitety Naukowe

prof. dr hab. Tomasz Gąsowski, prof. dr hab. Henryk Pietras,
prof. dr hab. Stanisław Stabryła, dr hab. Krzysztof Koehler,
dr hab. Kazimierz Kuczman, dr hab. Stanisław Sroka,
dr hab. Andrzej Waśko

Publikacje serii *Humanitas. Studia Kulturoznawcze*, przygotowywanej przez pracowników naukowych Instytutu Kulturoznawstwa WSFP „Ignatianum” w Krakowie, kierowane są do czytelnika zainteresowanego refleksją nad kulturą w zakresie jej źródeł, natury oraz przemian dokonujących się przez wieki i współcześnie.

Celem serii jest zarówno wprowadzanie w poszczególne dziedziny kulturoznawstwa, jak i prezentowanie najnowszych badań w tym zakresie. Dlatego publikujemy prace zbiorowe i podręczniki, jak też monografie oraz teksty źródłowe ujmujące tematykę kulturoznawczą z różnych perspektyw naukowych.

Naukowy charakter serii, gwarantowany przez uczestnictwo w jej powstawaniu kompetentnych badaczy poszczególnych dziedzin kultury, idzie w parze z jej przystępnością również dla czytelników stawiających pierwsze kroki w analizowaniu fenomenu kultury.

Wstęp

Poezja Adama Zagajewskiego wyrasta z wyraźnie uświadamianego poczucia Braku. Będąc konsekwencją konieczności ciągłego trwania w stanie oddalenia wrażenie obcości, braku zakorzenienia w aktualnie zamieszkowanej przestrzeni, zdaje się być powodem postrzegania rzeczywistości w alienacji. Głównymi partnerami dyskursu poetyckiego nie są zresztą ludzie, lecz wytwory kultury. Muzyka, poezja, filozofia, malarstwo predestynowane zostają do roli nauczycieli doskonałych, zdolnych udzielić odpowiedzi na najważniejsze pytania dotyczące ludzkiej egzystencji, nurtujące zwykle w chwilach, kiedy samotność okazuje się najbardziej dotkliwa. Wspomniany brak wynika również z bolesnej świadomości niszczącej siły upływu czasu, z którym zmagać się mogą jedynie – trwałe dzięki swej formie – wytwory rąk ludzkich.

Oprócz *sacrum* kultury najważniejszym dla wierszy Zagajewskiego kontekstem okazuje się więc *sacrum* miejsca oraz topos mającej do niego przybliżyć wędrówki. Zagajewski eksploatuje jedną z najstarszych i najważniejszych metafor historii, mówiącą o tym, iż wszyscy jesteśmy wędrowcami, emigrantami, choć ciągle próbujemy gdzieś zapuścić korzenie, zbudować dom, który trwa¹.

Składające się na niniejsza książkę trzy szkice koncentrują się na motywach z tego względu istotnych, że powtarzających się w tej poezji na tyle często, by uznać można je było przez to za stałe. Wskazać wśród nich należy motywy ściśle związane z przestrzenią, nie tylko tę przestrzeń zawłaszczające i porządkujące, ale przede wszystkim wartościujące i hierarchizujące: motyw Biblioteki, Księgi, Labiryntu, Wieży Babel, przestrzeni „między”, Świątyni, Muzeum i Miasta. Występują tu także motywy związane i wynikające z kreacji podmiotu (lirycznego „ja” w poezji oraz podmiotu

¹ Zob. E. Bieńkowska, *Adam Zagajewski i transcendencja pomarańczy, czyli jak bronić kultury*, „Gazeta Wyborcza”, wydanie z dnia 2008.10.04.

w eseistyce), wśród których do najistotniejszych należą kreacje Kapłana, Kustosza, Wędrowca, Pielgrzyma, Spacerowicza i Turysty.

Motywy przestrzenne układają się w parę² z osobowymi, gdyż opisywana przestrzeń każdorazowo przywłaszcza sobie najbliższą jej postać podmiotu. Zgodnie z tym przyporządkowaniem, motyw Kapłana i Kustosza wiązał się będzie u Zagajewskiego z przestrzenią Biblioteki, Świątyni, Muzeum oraz Wieży Babel, motyw Wędrowca natomiast uobecniał się będzie najsilniej w kontekście zagmatwanych przestrzeni Labiryntu i Miasta.

Zawieszony pomiędzy światem wytworów kultury – owym Muzeum, które przeobraża się czasami w Sanktuarium – a metafizyką zwykłości przestrzeni codziennego świata, przemawiający ustami to Kustosza, to Kapłana, Turysty, Spacerowicza, Pielgrzyma – jest podmiot wierszy Zagajewskiego bytem zawieszonym w przestrzeni szczególnej. I owa przestrzeń właśnie w dużej mierze warunkuje o wartości tej poezji i akcentowanych w niej postaw. „Jest coś kuszącego w tym, aby zobaczyć poezję w owym ruchu „pomiędzy” – jednym z kilku najważniejszych wehikułów, porywających nas w górę – stwierdza Zagajewski w *Obronie żarliwości*”³. Kategoria „między” okazuje się tak silnie w jego wiersze wrośnięta, że dotyka każdej z warstw dzieła literackiego: postaw, miejsc, sensów abstrakcyjnych. Przypomnijmy, co pisze autor w *Obronie poezji, etc.*: „Tak, obrona poezji i wysoki styl etc./ ale także letni wieczór w małym miasteczku...”⁴. Owo rozdarcie „pomiędzy”, w nieustającym „ruchu ku...” jest gwarantem funkcjonowania w wersji nieskończonej, wciąż żywej, aktualnej, nieustannie swą aktualność potwierdzającej i utwierdzającej, w postaci wciąż się przeobrażającej.

Książka poddaje analizie następujące tomiki Zagajewskiego wydane w latach 1972 – 1999, czyli przed powrotem autora w 2002 roku do kraju po dwudziestoletnim pobycie za granicą⁵: *Komunikat*⁶, *Sklepy mięsne*⁷,

² nieraz tworząc również układy trójkowe.

³ A. Zagajewski, *Obrona żarliwości*, Wydawnictwo A5, Kraków 2002, s. 21.

⁴ A. Zagajewski, *Obrona poezji, etc.*, w: tegoż *Anteny*, Wydawnictwo A5, Kraków 2005, s. 33.

⁵ Od momentu powrotu do Polski i zamieszkania na stałe w Krakowie Adam Zagajewski opublikował następujące książki: tomiki poezji – *Powrót*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003; *Anteny*, Wydawnictwo a5, Kraków 2005 oraz zbiory esejów: *W cudzym pięknie*, Wydawnictwo a5, Kraków 2007; *Poeta rozmawia z filozofem*, Fundacja „Zeszytów Literackich”, Warszawa 2007.

⁶ A. Zagajewski, *Komunikat*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1972.

⁷ A. Zagajewski, *Sklepy mięsne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975.

*List. Oda do wielości*⁸, *Jechać do Lwowa*⁹, *Plótno*¹⁰, *Dzikie czereśnie. Wybór wierszy*¹¹, *Ziemia ognista*¹², *Późne święta*¹³.

Oprócz poezji, istotną rolę odgrywa tu eseistyka Zagajewskiego, szczególnie pochodząca z tomów *Solidarność i samotność*¹⁴, *Dwa miasta*¹⁵, *Obrona żarliwości*¹⁶ oraz *W cudzym pięknie*¹⁷, która ściśle koresponduje z topiką analizowanych wierszy. Owo niezwykle pokrewieństwo stanowi dosyć wyraźny – stały – rys twórczości Zagajewskiego. Opisujać świat poetycki twórcy, pamiętać więc należy o owej dwutorowości wypowiedzi: wiersz, esej, między poezją i esejami krąży bowiem ta sama krew¹⁸.

Twórczość Adama Zagajewskiego i sama jego sylwetka doczekały się kilku poważnych opracowań, wśród których wymienić należałoby prace Jarosława Klejnockiego, Tadeusza Nyczka oraz Anny Czabanowskiej-Wróbel. Dla niniejszej książki cenną inspirację stanowiły szczególnie teksty J. Klejnockiego publikowane w latach 1992-2001 w czasopismach literackich.

Fragmenty niniejszej książki w pierwotnej postaci publikowane były w „Tekstach Drugich” w formie artykułu naukowego zatytułowanego *Tam, gdzie „ślimaki rozmawiają o wieczności”, czyli Adama Zagajewskiego marzenie o trwaniu*¹⁹.

⁸ A. Zagajewski, *List. Oda do wielości*, Instytut Literacki, Paryż 1983.

⁹ A. Zagajewski, *Jechać do Lwowa*, Aneks, Londyn 1985.

¹⁰ A. Zagajewski, *Plótno*, Zeszyty Literackie, Paryż 1990.

¹¹ A. Zagajewski, *Dzikie czereśnie. Wybór wierszy*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1992.

¹² A. Zagajewski, *Ziemia ognista*, Wydawnictwo a5, Poznań 1994.

¹³ A. Zagajewski, *Późne święta*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1998.

¹⁴ A. Zagajewski, *Solidarność i samotność*, Biblioteka Zeszytów Literackich, Paryż 1986.

¹⁵ A. Zagajewski, *Dwa miasta*, Biblioteka Zeszytów Literackich, Paryż-Kraków 1991.

¹⁶ A. Zagajewski, *Obrona żarliwości...*, Wydawnictwo a5, Kraków 2002.

¹⁷ A. Zagajewski, *W cudzym pięknie*, Wydawnictwo a5, Kraków 2007.

¹⁸ Zob. E. Bieńkowska, *Adam Zagajewski i transcendencja pomarańczy, czyli jak bronić kultury...*, „Gazeta Wyborcza”, wydanie z dnia 2008.10.04.

¹⁹ B. Bodzioch-Bryła, *Tam, gdzie „ślimaki rozmawiają o wieczności”, czyli Adama Zagajewskiego marzenie o trwaniu*, „Teksty Drugie” 2004, nr 4(88), s. 159-172.